

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.062.21
Державного некомерційного
підприємства «Державний університет
«Київський авіаційний інститут»
Міністерства освіти і науки України

ВІДГУК

опонента – докторки юридичних наук, професорки

Совгирі Ольги Володимирівни

на дисертацію Косілової Ольги Іванівни

**на тему: «Конституційно-правове забезпечення політичних прав і свобод
людини та громадянина: доктринально-правові підходи до розуміння в
умовах викликів сучасності», представлену на здобуття наукового
ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю
12.00.02 – конституційне право; муніципальне право**

На підставі комплексного ознайомлення з дисертаційним дослідженням, рефератом та науковим доробком авторки було визначено наступне.

Актуальність теми дисертаційної роботи. Дисертаційна робота Косілової Ольги Іванівни «Конституційно-правове забезпечення політичних прав і свобод людини та громадянина: доктринально-правові підходи до розуміння в умовах викликів сучасності» є масштабним, концептуально цілісним і науково виваженим дослідженням, присвяченим одній із центральних тем сучасного конституційного права – політичним правам і свободам як складовим елементам механізму легітимізації публічної влади в демократичному суспільстві. Актуальність цієї теми не лише не зменшується, а, навпаки, загострюється в умовах глобальної турбулентності, загроз суверенітету, воєнного стану, кризи інституційного представництва та цифрових трансформацій у сфері публічної влади.

Політичні права та свободи належать до першого покоління прав людини, є невід'ємною частиною каталогу основоположних прав і водночас маркером якості функціонування демократичного режиму. У дисертації доведено, що саме політичні права виступають умовою реалізації принципів народного суверенітету, гідності особи та участі в управлінні державою. Їх обсяг, характер та правові механізми реалізації безпосередньо корелюють з рівнем демократичної стабільності в країні, зокрема в умовах гібридних загроз, воєнного стану і високого інституційного навантаження на органи державної влади.

У дисертаційному дослідженні обґрунтовано, що гарантування політичних прав не лише виступає імперативним обов'язком держави, а й є визначальним чинником її легітимності. Особливої актуальності це набуває в умовах правових режимів надзвичайного характеру, зокрема під час запровадження воєнного стану, коли обмеження прав і свобод потребують особливої правової обґрунтованості та відповідності принципам конституційної демократії.

Авторка ґрунтовно аналізує межі допустимих обмежень прав, спираючись як на європейську правозастосовну практику, так і на концепцію «*Schranken-Schranken*» («межі обмежень»), що є усталеною в німецькому конституційному праві. Такий підхід засвідчує здатність адаптувати зарубіжні правові доктрини до контексту української правової системи.

Дисертаційне дослідження вирізняється високим рівнем міждисциплінарності: у роботі поєднуються філософсько-правовий, доктринальний, функціональний та порівняльно-правовий підходи. Концепція політичної свободи, запропонована авторкою, базується не лише на формально-юридичному аналізі, а й на ціннісному осмисленні взаємозв'язку свободи, гідності та суверенітету. Особливу увагу в дослідженні приділено визначенню функціональної структури політичних прав, їх внутрішній класифікації, а також вивченню інституційної спроможності органів публічної влади щодо забезпечення реалізації цих

прав. Аналіз здійснюється у розрізі актуальних викликів, серед яких трансформація виборчої системи, децентралізація державної влади, правові обмеження в умовах збройної агресії РФ, зростаючий вплив штучного інтелекту, а також прогалини у нормативно-правовому забезпеченні реалізації політичних прав громадян України.

Дослідження є методологічно вивіреним, концептуально цілісним та науково новаторським. Авторка демонструє здатність не лише критично осмислювати існуючі доктрини, а й формувати власні авторські положення, що здатні збагатити українську конституційну науку. У роботі запропоновано нове розуміння взаємозв'язку політичних прав і політичної безпеки держави, індикаторів демократичності державного управління, а також визначено сучасні ризики реалізації політичних прав, зокрема пов'язані з використанням цифрових технологій та штучного інтелекту.

Актуальність дослідження посилюється також тим, що тема безпосередньо стосується практики Конституційного Суду України, оскільки йдеться про тлумачення та застосування положень Розділу II Конституції України. З огляду на це, робота має не лише теоретичне, а й значне практичне значення для правозастосовної, нормотворчої й експертно-аналітичної діяльності.

Таким чином, дисертаційна робота Косілової О. І. є не просто науковим текстом у межах академічної традиції, а вагомим внеском у розвиток доктрини сучасного конституціоналізму. Вона є фундаментальною працею, що поєднує глибоку теоретичну обґрунтованість із високим рівнем правничої рефлексії, виявляє академічну зрілість авторки та підтверджує її готовність до самостійної наукової діяльності на рівні доктора юридичних наук.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими планами і темами. Дисертаційне дослідження Косілової Ольги Іванівни тісно пов'язане з науковими програмами досліджень, у межах яких здійснювалося системне вивчення проблематики основоположних прав людини, трансформації

публічної влади та функціонування правової системи в умовах сучасних викликів.

Зокрема, тема та зміст дисертації узгоджуються з науково-дослідною темою Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Розробка системного вчення про основні права людини з метою втілення в Україні європейських правових цінностей у контексті розбудови громадянського суспільства» (державний реєстраційний номер 19 БФ042-01).

У цьому контексті авторкою здійснено глибокий аналіз права на людську гідність як першооснови системи прав людини і громадянина, а також проаналізовано особливості його тлумачення в практиці Конституційного Суду України та Федерального Конституційного Суду Німеччини.

Крім того, дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права Державного податкового університету «Забезпечення дії права в процесі реалізації державної політики» (реєстраційний номер 0117U006224). У межах цієї тематики авторка зосередила увагу на вивченні інституційної природи публічної влади, реалізації принципу верховенства права в діяльності органів державної влади та взаємодії держави й громадянського суспільства в аспекті забезпечення політичних прав.

Додатково, окремі положення дисертації розроблені в межах науково-дослідної теми «Трансформація правової системи України в умовах воєнного та післявоєнного стану» (державний реєстраційний номер 0123U104293), яка реалізується в Державному податковому університеті. У цьому напрямі авторкою проаналізовано особливості реалізації політичних прав і свобод в умовах воєнного стану, визначено конституційно допустимі межі обмеження прав, запропоновано правові моделі балансування між безпекою та свободою.

Таким чином, дослідження має чітко виражене прикладне спрямування, інтегроване в актуальні науково-дослідні процеси та спрямоване на

розв'язання ключових завдань правової науки у сфері конституційного права, що ще раз підтверджує його значущість і практичну цінність.

Мета та завдання дисертаційного дослідження. Метою дисертаційного дослідження, здійсненого Косіловою О. І., є формування цілісного, доктринально та концептуально обґрунтованого уявлення про політичні права і свободи людини та громадянина як інтегрального елементу системи основоположних прав, що забезпечують не лише реалізацію особистісної автономії, а й функціонування демократичного конституційного ладу, утвердження верховенства Конституції України, народного суверенітету та політичної відповідальності державної влади.

У дисертації послідовно доводиться, що політичні права не можуть розглядатися в суто нормативістській площині як набір формальних юридичних інститутів. Вони мають глибоке аксіологічне підґрунтя, оскільки становлять собою правове втілення таких базових цінностей, як людська гідність, свобода, рівність, народовладдя. Авторка послідовно захищає позицію, відповідно до якої політичні права є не просто засобом участі в управлінні, а інструментом утвердження особистості як суб'єкта влади, джерела легітимації та межі для дій держави. У зазначеному контексті політична свобода розглядається як фундаментальний принцип демократичного устрою, що забезпечує інтеграцію особи в систему публічної влади шляхом інституціоналізованих форм представництва, участі та легітимного протесту.

У цьому концептуальному полі дослідження авторкою сформульовано низку конкретних, взаємопов'язаних завдань, реалізація яких спрямована на системну реконструкцію доктрини політичних прав у світлі сучасних викликів. Серед них:

1. Концептуалізація природи політичних прав і свобод на основі філософсько-правових, теоретико-правових і конституційних підходів, з урахуванням еволюції їх трактування у правовій доктрині та практиці;

2. Аксіологічне обґрунтування політичних прав через призму взаємозв'язку з гідністю, рівністю, особистою свободою та демократичним суверенітетом, що дозволяє визначити політичні права як права взаємодії між особою та державою;

3. Функціональна типологізація політичних прав, що передбачає їх систематизацію на три категорії – права участі (виборче, референдне, право доступу до публічної служби), захисні права (право на опір, право на повстання), права рівності (свобода об'єднання, свобода зборів, свобода вираження поглядів), – із подальшим аналізом кожної категорії як елементу системного забезпечення політичної свободи;

4. Компаративне дослідження зарубіжних моделей, з особливою увагою до німецької доктрини «wehrhafte Demokratie» («озброєної демократії») як інструменту самозахисту демократичного конституційного ладу, а також практики інших розвинених демократій у сфері гарантування та обмеження політичних прав;

5. Аналіз меж допустимого обмеження політичних прав, із використанням доктрини пропорційності, принципів правомірної мети та необхідності у демократичному суспільстві. Особливу увагу приділено застосуванню концепції «Schranken-Schranken», що передбачає «межі для обмежень» як гарантії недоторканності ядра політичних прав;

6. Оцінка інституційної спроможності органів публічної влади (включаючи державні органи, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства) забезпечувати та реалізовувати політичні права в умовах нормативних прогалин, кризи довіри та функціональної фрагментації;

7. Дослідження трансформацій політичної участі в умовах цифрової перебудови публічного простору, платформної демократії, воєнного стану, децентралізації та зростання ролі технологій штучного інтелекту. Зокрема, дисертантка аналізує ризики для політичних прав, що виникають у результаті

алгоритмічної дискримінації, надмірного нагляду та інформаційної маніпуляції.

Вказана система завдань охоплює всі основні площини функціонування політичних прав – від філософських основ до правозастосування – і формує в межах дисертації цілісний, внутрішньо логічно злагоджений підхід до осмислення політичної свободи як фундаменту сучасного конституціоналізму.

Методологія дослідження. Методологічна основа дисертаційного дослідження Косілової О. І. є багаторівневою, міждисциплінарною та внутрішньо узгодженою зі складністю предмета дослідження – політичних прав і свобод людини та громадянина в умовах сучасних викликів. Авторка вдається як до класичних методів юридичної науки, так і до поглиблених філософсько-правових та аксіологічних інструментів, що дозволяє їй вийти за межі формального правового аналізу й здійснити повноцінне доктринальне осмислення політичної свободи в контексті конституційного ладу.

У першому розділі дослідження, присвяченому теоретико-методологічним засадам політичних прав, застосовано філософсько-правовий, історико-правовий та аксіологічний методи, що дозволило розкрити політичні права не лише як юридичні категорії, а й як відображення фундаментальних цінностей: гідності, свободи, народного суверенітету.

У другому розділі, в якому здійснено порівняльний аналіз моделей гарантування політичних прав у зарубіжних правових системах, насамперед у ФРН, використано порівняльно-правовий метод, що забезпечив належну глибину аналізу інститутів «озброєної демократії», захисних механізмів правової держави, а також імплементацію міжнародних стандартів у національний правовий порядок.

У третьому розділі, де представлено функціональну класифікацію політичних прав, переважає системно-структурний та функціональний метод, які дали змогу вийти на авторську типологію прав за критеріями участі,

захисту та рівності, а також здійснити аналіз кожної категорії як складника конституційного механізму політичної свободи.

У четвертому розділі, присвяченому проблематиці обмеження політичних прав у кризових умовах (зокрема під час воєнного стану), широко використано догматичний (доктринальний) метод, а також метод конституційної інтерпретації та метод аналізу судової практики, що дозволило зіставити теоретичні підходи з національною та європейською судовою практикою й проаналізувати застосування принципу пропорційності, правомірної мети та доктрини «Schranken-Schranken».

У п'ятому розділі, де йдеться про інституційне забезпечення реалізації політичних прав, застосовано організаційно-правовий метод у поєднанні з інституційним аналізом. Це дало змогу обґрунтувати поняття інституційної спроможності суб'єктів публічної влади та їх роль у забезпеченні ефективної правореалізації.

У шостому розділі, присвяченому трансформаціям політичної участі в умовах цифровізації, воєнного стану та розвитку технологій штучного інтелекту, авторка поєднує прогностичний, соціально-правовий та інформаційно-аналітичний методи, що дозволяє зробити висновки про новітні загрози політичним правам і окреслити потенційні шляхи їх правового унормування.

Таким чином, методологія дисертаційного дослідження вирізняється не лише академічною повнотою, а й практичною релевантністю, що відповідає сучасним очікуванням до докторських праць у галузі конституційного права. Поєднання доктринальної глибини з практичною чутливістю до контексту реалізації політичних прав забезпечило аналітичну насиченість і високу доказову силу дослідження.

Структура дослідження. Дисертаційне дослідження Косілової О. І. має чітко структуровану логіко-сміслову побудову, яка відповідає вимогам до наукових кваліфікаційних робіт докторського рівня. Робота складається зі вступу, шести розділів основного змісту, логічно об'єднаних у двадцять

шість підрозділів, висновків до підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків; містить наукові положення, що мають наукову новизну, істотне практичне та теоретичне значення в галузі юридичної науки. Загальний обсяг роботи становить 537 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 447 сторінок, список використаних джерел займає 52 сторінки і налічує 439 найменувань. Така структура дає змогу авторці здійснити послідовний рух від узагальнених теоретико-методологічних положень до доктринально вивірених, практично орієнтованих висновків і рекомендацій.

У першому розділі розглядаються методологічні й філософсько-правові основи політичних прав як явищ, що мають не лише нормативну, але й глибоку ціннісну природу. Авторка виводить категорію політичної свободи як похідну від гідності та народного суверенітету, що є надзвичайно релевантним підходом у світлі статей 1, 5 та 8 Конституції України. Здійснений історико-теоретичний аналіз дає підґрунтя для глибшого розуміння конституційного статусу політичних прав.

У другому розділі, присвяченому компаративному виміру, подано ґрунтовний аналіз зарубіжних моделей забезпечення політичних прав, зокрема досвіду Німеччини, а також норм міжнародного права. Значну цінність становить доктринальне осмислення концепції «*wehrhafte Demokratie*» – «озброєної демократії», що авторкою адаптовано до українського контексту як правового механізму самозахисту конституційного ладу. Такий підхід є надзвичайно важливим для сучасного українського конституціоналізму, особливо в умовах збройної агресії та дії воєнного стану.

Третій розділ присвячено авторській функціональній класифікації політичних прав на права участі, захисні права та права рівності. Така типологізація дозволяє краще зрозуміти не лише нормативний зміст політичних прав, а й їхню роль у забезпеченні ефективного функціонування інститутів представницької демократії. Розмежування зазначених категорій

має як доктринальне, так і практичне значення для законодавця, суду та правозастосовця.

У четвертому розділі досліджено конституційно-правову природу обмеження політичних прав у контексті принципу пропорційності та допустимості втручання з боку держави. Залучення концепції «*Schranken-Schranken*», характерної для права Німеччини, дозволяє авторці сформулювати власну позицію щодо меж допустимості обмеження політичної свободи. Це має безпосереднє прикладне значення, у тому числі для практики конституційного судочинства, оскільки питання обґрунтованості обмежень є ключовим у справах щодо порушення основних прав.

П'ятий розділ зосереджено на інституційному забезпеченні політичних прав. Авторка пропонує трактування інституційної спроможності як передумови реалізації політичних прав у публічно-правовому полі, а також як чинника політичної безпеки. Це положення заслуговує особливої уваги в контексті функціонування системи органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства.

У шостому розділі дисертації здійснено комплексний аналіз трансформації політичної участі в умовах багатовимірних викликів сучасності. Серед них розглянуто не лише цифровізацію, поширення штучного інтелекту та платформізацію суспільних процесів, а й глибокі структурні зрушення, зумовлені трансформацією виборчої системи в Україні, децентралізацією державної влади, а також збройною агресією РФ, яка стала каталізатором обмеження політичних прав. Окрема увага приділена проблемам нормативно-правового забезпечення реалізації політичних прав у нових умовах. Уперше в межах українського конституційного права на рівні докторського дослідження проведено всебічну оцінку впливу штучного інтелекту на реалізацію політичних прав людини і громадянина, що відкриває перспективи доктринального переосмислення публічної влади в

цифрову епоху та її взаємодії з громадянином у просторі новітніх технологій і глобальних загроз.

У висновках логічно узагальнено результати, чітко сформульовано наукові положення, що виносяться на захист, і запропоновано практичні рекомендації, придатні до реалізації в нормотворчій, правозастосовній та освітній сферах.

Таким чином, структура роботи є послідовною, внутрішньо узгодженою та повністю відповідає науковим стандартам. Зміст дисертації відзначається аналітичною глибиною, доктринальною насиченістю та значним внеском у розвиток сучасного українського конституціоналізму.

Оцінка обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих автором. Наукові положення, сформульовані в дисертації Косілової Ольги Іванівни, відзначаються високим рівнем теоретичної обґрунтованості, логічною послідовністю, а також внутрішньою методологічною злагодженістю. Вони побудовані на комплексному аналізі значного обсягу джерельної бази – як нормативно-правової, так і доктринальної, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку конституціоналізму в Україні та у зарубіжних країнах.

Авторка не обмежується описовим рівнем дослідження: вона демонструє здатність до глибокого теоретичного узагальнення, критичного осмислення концептуальних положень, а також до формулювання власних, нових наукових підходів до розуміння природи, класифікації та механізмів реалізації політичних прав. Висновки, що винесені на захист, чітко корелюють із метою та завданнями дослідження, логічно впливають із проведеного аналізу та охоплюють усі ключові проблемні поля, позначені в роботі.

Особливої уваги заслуговує:

- запропонована функціональна класифікація політичних прав на права участі, захисні права та права рівності;

- визначення аксіологічного ядра політичної свободи як похідної від гідності та народного суверенітету;
- застосування доктрини «Schranken-Schranken» для обґрунтування меж допустимих обмежень прав у демократичному суспільстві;
- концептуальне введення ідеї «інституційної спроможності» як правового критерію дієздатності суб'єктів публічної влади у сфері забезпечення прав людини.

Формулювання практичних рекомендацій у дисертації свідчить про прагнення автора інтегрувати результати теоретичних досліджень у реальний правозастосовний процес. Зокрема, йдеться про пропозиції щодо вдосконалення законодавства, розвиток інституційної спроможності державної влади та місцевого самоврядування, а також адаптацію іноземного досвіду правового самозахисту демократії до умов України.

Основні положення та наукові результати дослідження викладено в 61 науковій праці, зокрема у 27 наукових фахових виданнях України з галузі науки, з якої підготовлено дисертацію, у 6 статтях у зарубіжних наукових виданнях, 2 з яких у виданнях, що проіндексовані в базі даних Web of Science Core Collection, 4 – в базі даних Scopus. Крім того, серед публікацій, які додатково відображають наукові результати дисертації, 28 тез доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій різного рівня.

Наукова новизна дослідження. Дисертаційне дослідження Косілової О. І. відзначається концептуальною глибиною та високим ступенем наукової самостійності. У роботі запропоновано комплекс нових підходів до розуміння політичних прав і свобод як інституту, що не лише забезпечує реалізацію народного суверенітету, а й конститує фундамент демократичного ладу. Наукова новизна дисертації реалізується не декларативно, а через системну побудову доктринальних положень, які сприяють розвитку української конституційно-правової доктрини.

До найвагоміших результатів, що мають ознаки наукової новизни, належать:

1. Запропонована авторська функціональна класифікація політичних прав, заснована на їхньому цільовому призначенні в умовах демократичного конституційного ладу. Виділення трьох основних категорій: а) *прав участі* (право голосу, право на референдум, доступ до публічної служби); б) *захисних прав* (свобода вираження поглядів, свобода об'єднання, право на зібрання); в) *прав рівності* (забезпечення недискримінаційного доступу до політичних процесів) дозволяє сформувати структуровану модель взаємодії особи з політичною системою, яка може слугувати орієнтиром для законодавчої і правозастосовної практики.

2. Вперше в українській правовій доктрині на рівні докторського дослідження здійснено системне впровадження концепції «озброєної демократії» як доктринального інструменту самозахисту конституційного ладу від внутрішніх і зовнішніх загроз. Запропоновано використовувати поняття «конструктивно дієздатна демократія» для позначення форм превентивного обмеження політичних свобод у межах демократичного порядку з дотриманням принципів пропорційності й правової визначеності. Це положення становить вагомий внесок у розвиток інституційних засад безпеки демократії.

3. Доктринальне обґрунтування права на опір і повстання як похідного від принципу людської гідності дозволяє сформулювати сучасну інтерпретацію цього права в межах Конституції України не як декларативного положення, а як крайнього правового засобу захисту від узурпації влади. Такий підхід розкриває правову природу спротиву як інструменту забезпечення легітимності державної влади.

4. Розвинено авторське розуміння інституційної спроможності як фактора реалізації політичних прав. У роботі акцентовано, що навіть за наявності формально-юридичних гарантій політична свобода залишається нездійсненою без здатності публічної влади забезпечувати відкритість, підзвітність, ефективність функціонування інституцій. Це положення має прикладне значення для оцінки функціонування органів державної влади,

органів місцевого самоврядування, а також інститутів громадянського суспільства.

5. Вперше на доктринальному рівні здійснено комплексне дослідження впливу цифрових технологій та штучного інтелекту на реалізацію політичних прав, зокрема через призму можливостей (електронна демократія, онлайн-волевиявлення) та ризиків (маніпуляція даними, цифрова цензура, алгоритмічна дискримінація). Запропонований підхід дозволяє вписати політичні права у новий – постмодерний – етап розвитку конституціоналізму, де свобода дедалі частіше конкурує з безпекою, а персональні права – із цифровими архітектурами контролю.

Сформульовані в дисертації положення мають потенціал для доктринального розвитку системи основних прав, посилення ролі ціннісного тлумачення Конституції, а також створення передумов для осмислення політичних прав як правового інституту з гнучкими, але не розмитими межами, здатного адаптуватися до викликів часу без втрати своєї сутності.

Оцінка ідентичності змісту реферату та основних положень дисертації. Реферат дисертації Косілової О. І. адекватно відображає основні положення, зміст, висновки та методологічні підходи, викладені у дисертації. Зміст реферату повною мірою корелює з темою, структурою та результатами дослідження, що дозволяє вважати реферат достовірним узагальненням дисертаційної роботи.

Дисертація і реферат виконані з дотриманням установлених вимог до академічного стилю, структури та оформлення. Представлені в рефераті наукові результати мають належний рівень узагальнення та обґрунтованості, що засвідчує академічну відповідність і взаємоузгодженість. Усі положення, які є предметом захисту, викладені в рефераті у логічному порядку, із чітким зв'язком між гіпотезами, методами та висновками.

Таким чином, є всі підстави для висновку, що реферат достовірно репрезентує основні положення дисертації, відповідає її змісту та повністю виконує свою функцію наукової презентації кваліфікаційної праці.

Практичне значення. Результати дисертаційного дослідження Косілової Ольги Іванівни мають високий рівень прикладної релевантності та можуть бути використані в різних секторах конституційної практики, зокрема в межах правотворчості, судочинства, освіти, а також діяльності органів публічного управління.

У нормотворчій діяльності – дисертаційні положення здатні слугувати методологічною основою для вдосконалення законодавства у сфері політичних прав, зокрема щодо їхнього гарантування, реалізації та допустимих обмежень. Особливе значення має адаптація запропонованих моделей до умов воєнного стану, глобальної цифровізації публічного управління, реформування інститутів представництва та прямої демократії. У цьому контексті заслуговують на увагу рекомендації щодо впровадження доктрини «озброєної демократії» та критичної переоцінки механізмів обмеження прав за критерієм пропорційності.

У сфері судового тлумачення Конституції та правозастосування – результати дослідження мають значущу цінність для конституційного судочинства, насамперед при розгляді справ, що стосуються свободи слова, зібрань, політичної участі, свободи асоціацій, рівності доступу до публічної служби. Доктринальні висновки щодо меж обмежень, легітимності державного втручання та балансу між публічними і приватними інтересами можуть бути враховані як у судовій аргументації, так і в обґрунтуванні позицій сторін у конституційних провадженнях.

У системі юридичної освіти – дисертація є повноцінною методологічною базою для викладання дисциплін конституційного права, муніципального права, прав людини, філософії права, а також міждисциплінарних спецкурсів із питань цифрової демократії, конституційної легітимності, політичної етики. Матеріали роботи можуть бути інтегровані в програми підготовки фахівців за другим і третім рівнями вищої освіти (магістратура, аспірантура), зокрема під час написання науково-дослідних робіт.

У сфері публічного управління – концепція інституційної спроможності, запропонована в дисертації, може бути використана при оцінці функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Рекомендації авторки мають практичне значення для формування політик у сфері публічної участі, розвитку місцевої демократії, моніторингу політичної безпеки, а також при розробці стратегічних документів, спрямованих на посилення демократичного потенціалу громад.

Таким чином, практичне значення дисертації не обмежується суто науковим чи освітнім виміром, а має потенціал для впровадження в реальні правотворчі, правозастосовні, освітні та управлінські процеси, з урахуванням специфіки сучасних викликів, що постали перед українським конституціоналізмом.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. Ретельний аналіз дисертації, автореферату, а також наукових публікацій дисертантки дозволяє стверджувати, що матеріали дослідження відповідають принципам академічної доброчесності. Ознак академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації результатів, а також необґрунтованого запозичення ідей без належного посилання виявлено не було.

Усі використані джерела належним чином оформлено з дотриманням академічних вимог, а наведені позиції інших авторів коректно цитуються з відповідним посиланням. Це дозволяє зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності у роботі Косілової Ольги Іванівни.

Зауваження до окремих положень дисертаційної роботи. Незважаючи на безперечну наукову цінність, високий рівень теоретичного узагальнення та прикладну значущість дисертаційного дослідження Косілової Ольги Іванівни, деякі аспекти роботи можуть стати предметом подальшого уточнення або розширення. Зазначені нижче положення не мають критичного характеру, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, а розглядаються як конструктивні наукові зауваження, що можуть бути враховані в межах подальших академічних пошуків авторки:

1. У низці розділів доцільним виглядає розширення залучення української конституційно-правової доктрини. З огляду на вагоме представлення зарубіжної правової думки, було б методологічно доцільним забезпечити глибше включення сучасних позицій провідних вітчизняних науковців, особливо в частині інтерпретації політичної свободи, меж участі громадян у здійсненні влади, а також практики реалізації політичних прав у кризових умовах. Такий баланс сприяв би розширенню порівняльного виміру дослідження.

2. Аксіологічні категорії, які обґрунтовано є наскрізними у дисертації (зокрема гідність, свобода, участь, легітимність), у ряді випадків могли би бути глибше пов'язані з конкретним нормативним текстом Конституції України та юридичними позиціями Конституційного Суду України. Це б надало додаткової обґрунтованості філософсько-правовим конструкціям і посилило зв'язок між загальнотеоретичними і практико-правовими підходами.

3. Активне використання зарубіжних моделей, зокрема німецької доктрини «озброєної демократії», безперечно є сильною стороною роботи. Водночас окремі концепти могли б отримати більш розгорнуту адаптацію до українського конституційного контексту – з урахуванням особливостей трансформаційного характеру національного конституціоналізму, а також з урахуванням чинного правового регулювання та інституційної практики.

4. У роботі запропоновано підвищити роль та надати більше повноважень щодо реагування парламентських комітетів на порушення політичних прав громадян. З цією метою пропонується утворити окремий парламентський комітет з питань захисту політичних прав громадян, зважаючи на великий резонанс політичних подій в Україні, що проявляється під час виборчих перегонів усіх рівнів. Однак ураховуючи, що парламентські комітети діють на постійній основі та будують свою роботу на принципах доцільності, функціональності, плановості, наукової обґрунтованості тощо,

створення окремого комітету не може обґрунтовуватися тимчасовою доцільністю – періодом проведення виборів в Україні.

5. Як уже зазначалося, у роботі запропоновано функціональну класифікацію політичних прав, засновану на їхньому цільовому призначенні в умовах демократичного конституційного ладу, на три основні категорії: а) права участі (право голосу, право на референдум, доступ до публічної служби); б) захисні права (свобода вираження поглядів, свобода об'єднання, право на зібрання); в) права рівності (забезпечення недискримінаційного доступу до політичних процесів). У цій класифікації дискусійною є остання група прав – так звані «права рівності», адже забезпечення рівності зазвичай не є самоціллю, а розглядається як принцип правового статусу особи, що навряд чи може позиціонуватися як самостійна група прав.

Зазначені зауваження є рекомендаційними, такими, що свідчать про потенціал дослідження та відкривають напрямки для подальших наукових розвідок. Вони жодним чином не применшують цінності дисертації як наукової праці, що відповідає всім вимогам до докторських досліджень.

Відповідність дисертаційної роботи встановленим вимогам. Дисертаційне дослідження Косілової Ольги Іванівни виконано самостійно, з дотриманням принципів академічної доброчесності. Усі сформульовані в дисертації положення, висновки та рекомендації є логічно послідовними, належно аргументованими й засвідчують високий рівень наукової автономності здобувачки.

Опубліковані авторкою наукові праці повною мірою відображають зміст основних положень дисертації, репрезентують ключові наукові результати, що виносяться на захист, та демонструють їх апробацію у фаховому середовищі. Особливої уваги заслуговує глибоке опрацювання актуальних проблем конституційного права, представлене в опублікованих працях у провідних українських та зарубіжних наукових виданнях.

За своєю актуальністю, рівнем наукової новизни, обґрунтованістю положень і достовірністю отриманих результатів, а також за ступенем

практичної значущості й повнотою відображення в публікаціях, дисертація відповідає вимогам, що висуваються до докторських дисертацій відповідно до Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197.

Реферат дисертації Косілової О. І. адекватно відтворює основні положення, наукові результати, висновки та методологічні основи дисертаційного дослідження. І дисертація, і реферат оформлені з дотриманням установлених вимог до структури та академічної мови, забезпечуючи належну презентативність і зрозумілість викладеного матеріалу для наукової спільноти.

Аналіз змісту дисертації дає підстави стверджувати про відсутність порушень академічної доброчесності. У тексті наявні чіткі посилання на використані джерела – у випадках цитування, відтворення ідей, запозичення концептів чи наукових позицій. Дотримано вимог чинного законодавства у сфері авторського права та етичних стандартів наукової діяльності. Методи дослідження, база джерел та інтерпретація даних відповідають принципам достовірності, прозорості та наукової відповідальності.

У роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації результатів, що підтверджує її відповідність чинним нормативним вимогам до докторських досліджень у галузі права.

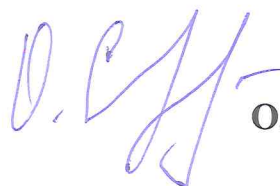
Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам МОН України. Дисертація Косілової Ольги Іванівни на тему «Конституційно-правове забезпечення політичних прав і свобод людини та громадянина: доктринально-правові підходи до розуміння в умовах викликів сучасності» є самостійною завершеною науковою працею, що відповідає вимогам, встановленими пунктами 7–9 **Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук**, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197, які висуваються до докторських дисертацій, а її зміст повністю узгоджується з

паспортом спеціальності 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

На підставі викладеного вважаю, що дисертація відповідає вимогам, установленим до докторських дисертацій згідно з чинним законодавством України, а її авторка – Косілова Ольга Іванівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Опонент:

докторка юридичних наук, професорка,
суддя Конституційного Суду України

Ольга СОВГИРЯ

